



گواهی می‌شود:

جناب آقای عبدالله صفرزایی به درخواست بنیاد دانشنامه‌نگاری ایران مقالات
بندر تنگ، سند، قفص، کیج، سدیح، گوادر، مکران، را جهت درج در
دانشنامه خلیج فارس تألیف کرده‌اند، که به تأیید رسیده و در آینده در دانشنامه
مذکور چاپ خواهد شد.

من برای
مسئول دفتر نشر و انتشارات
وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
بنیاد دانشنامه‌نگاری ایران
معاون پژوهشی



دانشنامه خلیج فارس / زیر نظر شورای علمی دانشنامه خلیج فارس؛ دبیران علمی فرج‌اله احمدی، منوچهر اکبری، حسین یکتا؛ ویراستاران علمی فرج‌اله احمدی... [و دیگران] - تهران: بنیاد دانشنامه‌نگاری ایران، ۱۳۹۴.
ج ۲: مصور (بخشی رنگی)، جدول، نمودار (بخشی رنگی). - (کتابخانه بنیاد دانشنامه‌نگاری ایران؛ ۶۵)

ISBN: 978-964-5515-75-9 (دوره)

ISBN: 978-964-5515-73-5 (ج ۱)

Encyclopedia of Persian Gulf

عنوان اصلی:

ویراستاران علمی: فرج‌اله احمدی، کمال پولادی، عبدالرسول خیراندیش، حسین یکتا.

ج. ۱-آ. ژ

۱. خلیج فارس - دایرةالمعارف الف. احمدی، فرج‌اله، ۱۳۳۷ - دبیر، ویراستار ب. اکبری، منوچهر، ۱۳۳۵ - دبیر ج. یکتا، حسین، دبیر د. شورای علمی دانشنامه خلیج فارس ه. بنیاد دانشنامه‌نگاری ایران و. عنوان

۹۵۵/۷۳۵ DSR ۲۱۳۴/۵۲ ۱۳۹۴

کتابخانه ملی ایران ۴۱۲۸۳۴۸

حق چاپ برای بنیاد دانشنامه‌نگاری ایران محفوظ است.

دانشنامه خلیج فارس (جلد اول حروف «آ-ژ»)

زیر نظر شورای علمی دانشنامه خلیج فارس

دبیران علمی: احمدی، فرج‌اله؛ اکبری، منوچهر؛ یکتا، حسین

چاپ اول: ۱۳۹۴

شمارگان: ۱۰۰۰

ناشر: بنیاد دانشنامه‌نگاری ایران

چاپخانه: نابنگار

بهای دوره دوجلدی: ۱,۵۰۰,۰۰۰ ریال

ISBN: 978-964-5515-73-5 (vol. 1)

ISBN: 978-964-5515-75-9 (vol.set)

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۵۵۱۵-۷۳-۵ (ج. ۱)

۹۷۸-۹۶۴-۵۵۱۵-۷۵-۹ (دوره)

بنیاد دانشنامه‌نگاری ایران

نشانی: تهران، سعادت‌آباد، بلوار فرهنگ، خیابان معارف، بن‌بست دانش، پلاک ۱

تلفن: ۴-۲۲۱۲۹۸۴۳ نمابر: ۲۲۰۷۳۲۲۷ صندوق پستی: ۴۷۸-۱۴۶۵۵

پست الکترونیکی: info@iecf.ir پایگاه الکترونیکی: www.iecf.ir

تجاری چندان اهمیت نداشته و از گذشته تاریخی آن چندان اطلاعی در دست نیست. بعد از حضور انگلیسی‌ها در منطقه، اندک توجهی به این بندر شد چرا که توجه ساکنان ساحلی به اقتصاد دریایی بیشتر شد. همچنین، اهمیت روزافزون سیاسی و اقتصادی سیستان راه را برای رونق هرچند اندک بندر تنگ فراهم کرد. با وجود این، در دوره‌ای که اروپایی‌ها در دریای عمان حضور داشتند، برخوردی بین آنان و بومیان ساحلی رخ داد (دامنی، ۱۳۸۰: ۲۵۴-۲۵۱). در چنین مواقعی، بنادر کوچک مثل تنگ محلی مناسب برای تجمع و سنگر گرفتن و سازمان‌دهی نیروهای بومی برای حمله به اشغال‌گران بوده‌اند (پاتینجر، ۱۳۴۸: ۱۵۶؛ سایکس، ۱۳۳۶: ۷۲).

پس از ممنوع شدن قاچاق اسلحه و برده در خلیج فارس و دریای عمان، انگلیسی‌ها کشتی‌ها و قایق‌های در رفت‌وآمد به بنادر بزرگ تیس، چابهار، گوادر و جاسک را واری می‌کردند. در این مواقع معمولاً قاچاق کالا و برده به بلوچستان از بنادر کوچک‌تر امکان‌پذیر بود (اسپونر، ۱۳۷۷: ۱۲۱).

از لحاظ اداری، بندر تنگ در گذشته جزء مکران بود و فرازونشیب‌های نقاط ساحلی مکران بر آن تأثیرگذار بود، اما امروز جزء دهستان کهیر از توابع بخش مرکزی شهرستان کنارک است. این بندر حدود ۱۵۰ خانوار دارد که از لحاظ اقتصادی به دریا متکی هستند. از آنجاکه بیشتر زمین‌های پیرامون آن بیابانی است، کشاورزی چندان رونق ندارد و ساکنان دل به دریا بسته‌اند. صادرات و واردات محدود در آن در گذشته انجام می‌شده و در دوره‌هایی خاص تأسیسات گمرکی نیز داشته است. در حال حاضر اسکله ماهیگیری دارد و بیشتر مردان به ماهیگیری اشتغال دارند. آنها به صورت گروهی با لنج ماهیگیری چندین هفته در دریا به سر می‌برند. بعضی از زنان در ادارات شیلات بنادر بزرگ مجاور به صورت پاره‌وقت کار می‌کنند. معدود ساکنان بندر تنگ بلوچ هستند و به زبان بلوچی مکرانی، که ریشه در زبان باستانی ایران دارد، تکلم می‌کنند (دامنی، همان: ۹۵). به‌علت تعامل با انگلیسی‌ها و اعراب، واژه‌های انگلیسی و عربی نیز در صحبت‌های آنها مشاهده می‌شود. آنها از لحاظ مذهبی مسلمان و سنی حنفی هستند. گل‌فشان و دشت تنگ از نقاط جذاب تفریحی و تحقیقاتی این بندر به‌شمار می‌آید.

کتاب‌شناسی

اسپونر، ۱۳۷۷، «بلوچ و بلوچستان»، *دانشنامه جهان اسلام*، ج ۴: ۱۴۶-۹۶. پاپلی یزدی، محمدحسین، ۱۳۶۷، *فرهنگ آبادی‌ها و مکان‌های مذهبی کشور مشهد*: آستان قدس رضوی، بنیاد پژوهش‌های اسلامی. پاتینجر، هنری، ۱۳۴۸، *مسافرت سند و بلوچستان: اوضاع جغرافیایی و تاریخی*، یک نقشه. ترجمه شاهپور گودرزی. تهران: کتابفروشی دهخدا.

دامنی، عبدالغنی، ۱۳۸۰، *سیمای تاریخی بلوچستان*. تهران: پاسارگاد. سایکس، پرسی مولزورث، ۱۳۳۶، *سفرنامه ژنرال سر پرسی سایکس یا ده هزار میل در ایران*. ترجمه حسین سعادت نوری. تهران: این‌سینا.

خطوط بازرگانی ایران و سرکوب عربستان و جواسم تبدیل شدند (سدیدالسلطنه، همان: ۳۹۹-۳۹۶).

تنگ کوچک در ۱۳۳۰ ش. جزء دهستان مزروقی بخش لنگه، در ۱۳۳۳ ش. تابع یکی از دهستان‌های بخش ابوموسی، در ۱۳۳۷ ش. جزء بخش کیش و در ۱۳۶۱ ش. تابع دهستان تنب از شهرستان ابوموسی بود (افشار، همان: ۵۸۶؛ کامران، همان: ۱۹۹-۱۷۳؛ جعفری، ۱۳۷۹: ۳۰۲). جزیره تنب کوچک از قدیم فاقد سکنه بود و در دو دهه گذشته به محل استقرار مأموران نظامی جمهوری اسلامی تبدیل شد که اغلب آنها از اهالی جنوبی ایران با زبان فارسی و گویش‌های مناطق جنوب ایران هستند. جزیره دارای تأسیسات زیربنایی از جمله مولد برق و ارتباط مخابراتی است. همچنین باند فرود هواپیماهای کوچک در آن وجود دارد که به‌طور منظم به افراد ساکن در جزیره خدمات‌رسانی می‌کند (گلوردی، همان: ۲۳۷-۲۱۳).

کتاب‌شناسی

افشار، ایرج، ۱۳۷۶، *جغرافیای دریای پارس*. تهران: مؤسسه انتشارات اسوه. جعفری، عباس، ۱۳۷۹، *کتاب‌شناسی ایران*، ج ۳. *دایرةالمعارف جغرافیایی ایران*. تهران: مؤسسه جغرافیایی و کارتوگرافی گیتاشناسی.

سدیدالسلطنه، محمدعلی‌خان، ۱۳۷۱، *سرزمین‌های شمالی خلیج فارس و دریای عمان در صد سال پیش*. به کوشش احمد اقتداری. تهران: جهان معاصر.

کامران، حسن، ۱۳۸۲، *جغرافیای نظامی جزایر (هرمز، جزایر سه‌گانه، فارور و فارورگان)*. تهران: انجمن جغرافیای ایران.

گلوردی، عیسی، ۱۳۸۱، *جغرافیای جزایر ایرانی خلیج فارس (جزایر ابوموسی، تنب بزرگ و تنب کوچک)*. تهران: سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح.

نوبان، مه‌الزمان، ۱۳۷۴، *نام مکان‌های جغرافیایی در بستر زمان*. تهران: شرکت چاپ و چاپخانه.

مهدی قرخلو

تنگ / Tong

بندری روستایی در ساحل دریای عمان در جنوب استان سیستان و بلوچستان.

روستای بندری تنگ در حدود ۹۵ کیلومتری غرب شهرستان کنارک بر سر راه بندر چابهار به جاسک و در ۲۱°:۲۵' عرض شمالی و ۵۹°:۵۳' طول شرقی قرار دارد و ارتفاع آن از سطح دریا حدود ۵ متر است (پاپلی یزدی، ۱۳۶۷: ۱۰۶). این بندر در جنوب دشتی معروف به دشت تنگ قرار دارد. محمدعلی‌خان سدیدالسلطنه حدود ۱۰۰ سال پیش در ذکر بنادر حاشیه دریای عمان و خلیج فارس به‌ترتیب از شرق به غرب بندر تنگ را بعد از بندر گوردیم و پیش از بندر درک آورده است (سدیدالسلطنه، ۱۳۸۶: ۳۰۷).

با وجود اینکه راه‌های مواصلاتی گسترده، بندر تنگ را از مسیر خشکی به شهر مکران متصل می‌کند، این بندر از لحاظ

سدیدالسلطنه، محمدعلی. ۱۳۸۶، سرزمین‌های شمالی پیرامون خلیج فارس و دریای عمان در صد سال پیش. تصحیح احمد اقتداری. تهران: امیرکبیر.

عبدالله صفرزایی

تنگستان / Tangestān

شهرستانی در استان بوشهر و سواحل میانی خلیج فارس و نماد مبارزات ضداستعماری مردم جنوب ایران با استعمار انگلیس.

شهرستان تنگستان با وسعتی حدود ۱۹۲۶/۵۶۲ کیلومترمربع، بین ۱۶° تا ۲۸° عرض شمالی و ۵۸° تا ۵۱° طول شرقی در جنوب شرقی بوشهر واقع است. این شهرستان از شمال به شهرستان دشتستان، از جنوب به شهرستان دشتی و از شمال غربی به شهرستان بوشهر محدود است. امروزه تنگستان شهرستانی مستقل در جنوب شرقی بوشهر به مرکزیت اهرم است (معاونت آمار و اطلاعات استانداری بوشهر، ۱۳۸۶: ۱۴). مساحت تنگستان حدود ۸٪ از کل مساحت استان بوشهر را شامل می‌شود. شهرستان تنگستان از سه بخش ساحلی، دشت و کوهستانی تشکیل شده است. ناهمواری‌های این شهرستان تحت تأثیر فعالیت‌های کوهزایی اواخر تریاری و همزمان با پیدایش زاگرس شکل اولیه خود را یافته است. ادامه این ارتفاعات در شهرستان تنگستان کوه کار و کارنگ نامیده می‌شود (www.tangestan.ostb.ir). میانگین دمای چند ساله این شهرستان ۲۵/۵ سانتی‌گراد است و گرم‌ترین ماه سال تیر با میانگین دمای مطلق ۴۷/۵° و سردترین ماه سال دی با دمای حداکثر مطلق ۱/۲° سانتی‌گراد است و به‌طورکلی دارای اقلیم گرم و مرطوب در سواحل و گرم و خشک در نواحی ساحلی است. متوسط بارش سالانه ۲۶۰/۷ میلی‌متر با پراکنش آبان تا اردیبهشت عمدتاً به‌صورت باران و به‌طور استثنایی تگرگ است (اداره کل هواشناسی استان بوشهر، ۱۳۸۵: ۲۳؛ شیخزاده، ۱۳۸۱: ۸-۶). منابع آب شهرستان از خلیج فارس، رودها، چشمه‌ها و منابع آب زیرزمینی تأمین می‌شود. دریا نه‌تنها در دما، رطوبت و سایر عناصر جوی منطقه مؤثر است بلکه در وضع آب‌های زیرزمینی به‌ویژه چاه‌های کم‌عمق نیز تأثیر دارد. بسیاری از چاه‌های نزدیک سواحل به‌سبب ارتفاع کم نسبت به سطح دریا پس از مدتی برداشت، در اثر ارتباط با دریا، شور و غیرقابل مصرف می‌شوند. رود اهرم با طول ۷۰ کیلومتر از کوه‌های سیاه و مور تلخی در بوشکان و خورموج سرچشمه می‌گیرد و از دو شاخه اصلی به نام‌های رود باهوش و رود شیرین تشکیل شده است. درحال‌حاضر از آب این رود برای آبیاری مزارع به‌خصوص روستاهای مغدان، یخ، گهسی، بنیان، اهرم و تقویت سفره‌های زیرزمینی استفاده می‌شود. در این شهرستان چشمه‌های قابل ملاحظه آب گرم میراحمد وجود دارد که برای معالجه امراض پوستی بسیار مفید است. همچنین

چشمه‌های آب شیرین «خانیز اهرم» با چشمه‌های زیاد و چشمه بنیان از پرآب‌ترین چشمه‌های این شهرستان به‌شمار می‌روند. آب این شهرستان از طریق ۱۰۱۹ حلقه چاه، هفت رشته چشمه با میزان آبدهی ۴۷/۶۸ میلیون مترمکعب و رودخانه‌های باهوش، شور و اهرم با میزان آبدهی ۴۰ میلیون مترمکعب تأمین می‌شود. در ۱۳۸۳ش، در شهرستان تنگستان ۱۵۸ هکتار مراتع وجود داشت و مساحت جنگل‌های طبیعی ۴۰ هکتار و مساحت جنگل‌های مصنوعی نیز ۷۳۳۸ هکتار بود (اداره کل محیط زیست استان بوشهر، ۱۳۸۶: ۱۰).

سطح زیر کشت محصولات زراعی و باغی شهرستان تنگستان در ۱۳۸۴-۱۳۸۳ش. بالغ بر ۱۲/۶۶۲ هکتار بوده است. از این مقدار ۲۴/۹٪ به کشت باغ‌ها و ۷۵/۱٪ به زراعت‌های سالانه اختصاص داشت. محصولات عمده زراعی این شهرستان عبارت بود از: گندم، تنباکو و خرما. میزان تولید شیر، گوشت قرمز، گوشت مرغ و عدس نیز به ترتیب ۳/۲، ۰/۷۱، ۱/۴ و ۰/۰۰۶ هزار تن بوده است (سازمان جهاد کشاورزی استان بوشهر، ۱۳۸۵: ۶۷). عمده‌ترین معادن در این شهرستان عبارت از سنگ لاشه، سنگ گچ نمک آبی و مارن است. سهم این شهرستان از کارگاه‌های معدنی فعال ۱۸/۹۸٪ است.

شهرستان تنگستان دو شهر به نام‌های اهرم و دلوار و دو بخش با مراکز به همین نام دارد. در این شهرستان چهار دهستان به اسامی اهرم به مرکزیت بازویی، باغک به مرکزیت شورکی، دلوار به مرکزیت دلوار و بوالخیر به مرکزیت بوالخیر نیز وجود دارد. شهرستان تنگستان در سرشماری ۱۳۶۵ش. حدود ۴۹۰۱۱ نفر جمعیت داشت، که در ۱۳۷۵ش. به حدود ۵۹۰۶۶ نفر رسید که تراکم نسبی آن ۲۶/۶ بوده است. در ۱۳۸۶ش. این رقم به ۶۳۷۳۵ افزایش یافت. این شهرستان با ۸۲٪ روستایی‌ترین شهرستان استان بوشهر است. داشتن روستاهای پرجمعیت با فاصله کم از یکدیگر از ویژگی‌های بارز شهرستان تنگستان است (مرکز آمار ایران، ۱۳۶۸: ۴؛ معاونت آمار و اطلاعات برنامه و بودجه استان بوشهر، ۱۳۷۶: ۳؛ مرکز آمار ایران ۱۳۸۸: ۴).

ساکنان نواحی ساحلی بوشهر از جمله تنگستان از نژاد آریایی هستند. البته پس از ورود اسلام و در گذر قرون، همچون دیگر نواحی ایالت فارس، سرزمین تنگستان علاوه‌بر ساکنین بومی پارسی‌نژاد، پذیرای اقوام عرب (ابن حوقل، ۱۳۶۶: ۴۹؛ فراشبندی، ۱۳۵۵: ۴۰؛ سدیدالسلطنه، ۱۳۷۱: ۶۵)، ترک (بارتولد، ۱۳۷۲: ۱۸۴)، کُرد (ابن حوقل، همان: ۴۰)، مهاجران قدیم افغانی و مهاجران شبه‌جزیره عربستان (لوریمر، ۱۳۷۹: ۲۲۶)، احتمالاً ترکمانان آق‌قویونلو (خورموجی، ۱۳۸۰: ۱۹۳-۱۹۲)، و نیز مغولان (سدیدالسلطنه، همان: ۶۰)، شیرازی‌ها (لوریمر، همان: ۲۲۶) و اهالی ممسنی و شبانکاره فارس (سدیدالسلطنه، همان: ۷۷) بوده است. باین‌حال، این مهاجران غیرایرانی و ایرانی به مرور ایام در فارس‌نژادان ساکن تنگستان مستحیل شدند و فرهنگ، زبان و نظام